

Valčáková, Pavla

[Vykypěl, Bohumil. Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2005, vol. 54, iss. A53, pp. 225-226

ISBN 80-210-3705-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101721>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

STEBLIN-KAMENSKIJ, Ivan M. 1982. *Očerki po istorii leksiki pamijskix jazykov: Nazvanija kulturnych rastenij*. Moskva: Nauka.

TISCHLER, Johann. 1994. *Hethitisches etymologisches Glossar*, Teil III, Lief. 10. Innsbruck: IBS 20.

UEW *Uralisches etymologisches Wörterbuch*, ed. K. RÉDEI. Budapest: Kiadó 1986–88.

Václav Blažek (blazek@phil.muni.cz)

Bohumil Vykypěl, Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích. Masarykova univerzita v Brně 2004, Spisy Filozofické fakulty č. 353. 233 str. ISBN 80–210–3377–0, ISSN 1211–3034.

Práce s podtitulem *Etymologie jako pomocná věda historická* je souborem dílčích studií k jednotlivým etymologickým otázkám šlechtické terminologie. S osudy šlechty, pojmávané zde šířeji jako vrstva privilegovaných, je spojena většina významných momentů v dějinách Evropy, s poukazem na „dominantní postavení nobiles ve všech předmoderních společnostech“. Teritoriem zkoumání je germánsko-slovansko-baltský areál, který autor zvolil pro jeho kompaktnost a pro vzájemnou prostoupenost slovanských, germánských a baltských jazyků v oblasti šlechtických titulů. Na konkrétních příkladech se zde snaží autor, etymolog a historik, ukázat v praxi symbiózu etymologie s historií. Etymologie zkoumá, kdy slovo vzniklo, zjišťuje motivaci jeho utvoření, zdůvodňuje jeho existenci. Tím přispívá k popisu historických faktů, k „znovunalezení toho, co kdysi bylo a už není a bez čeho nelze zcela chápat to, co je“.

Kniha je rozdělena do tří částí, zabývajících se šlechtickými tituly podle jazyků, v nichž byly a jsou užívány: Tituli Germanici, Tituli Slavici a Tituli Baltici. Ve všech částech najdeme kapitulu Rex a v ní studie věnované historii a etymologii pojmenování suverénů. Tituly ostatních šlechticů jsou pojednány v kapitole Nobiles, germánským a slovanským vojevůdcům je vyhrazena kapitola Dux, baltské názvy tohoto typu se skrývají pod všeobecnějším Imperator et alii. Část věnovaná germánským titulům obsahuje ještě kapitulu věnovanou Římské říši a jejímu vládci. Toto dělení není (ani nemůže být) striktní, umožňuje však pochopit vzájemné vztahy a provázanost titulů v jednotlivých jazycích a v historických souvislostech.

Na počátku každé studie je představen velmi rozmanitý dokladový materiál. Vedle rekonstruované pragermánské nebo praslovanské podoby slov, utvořené podle nejstarších doložených písemných dokladů (jsou mezi nimi i doklady nalezené v runových nápisech) se zde vyskytují termíny podstatně mladší, často ojedinělé (stč. *nápravnik*, ch. *plemic*). U sl. materiálu by nebyla na škodu hojnější citace toponym (např. u *vладыка* – Vladyčí Újezd, u *bán* – Banja Luka aj.).

Značná pozornost je věnována všem atributům jazykovědy, tak jak je běžně užívá etymologie: rekonstrukci prajazykových tvarů, paradigmatickým i syntagmatickým hláskovým změnám a slo-
votvorbě. Zde autor zdůrazňuje některé prvky typické pro tvoření šlechtické terminologie (např. suf. *-na-*, typický pro jména vládců a bohů, sr. pragerm. **peudanz*, **kendinz*, stsev. *Ódinn*, *Herjann*, suf. *-ing/-ung-*, jehož základním sém. rysem je přínáležitost: pragerm. **kuningaz* ‘kdo přináleží k dobrému rodu, vládce’, aj.). Datace jazykových změn je sporná a závěry v tomto směru je třeba brát s rezervou. Dosavadní etymologie jsou prezentovány spolu s osobním hodnocením a připomínkami autora.

Z některých titulů nobiles je patrné, že k úkolům šlechty patřily vojenské povinnosti (germ. *þegnaz*, *erlaz*, *baro*, *herizogo*, *gesih*, sl. *vojevoda* ‘bojovník’, ‘ten, kdo vede vojsko’). Více přibližuje funkci nositele např. lat. **gardingus* ‘ten, kdo patří k domu, dvoru (panovníka)’, které reflektuje germ. *gard-ing-* (z jeho základu je např. angl. *garden*, nebo stangl. *geréfa* ‘ten, kdo počítá, registruje – [majetek, vojáky]’) a novější sl. tituly, např. stč. *zeměnin*, *nápravnik* (< *náprava* ‘nemovitost, náhrada za služby [panovníkovi]’). U některých termínů dochází k posunu od konkrétně biologických vztahů, z roviny personální, rodinné a privátní, ke vztahům abstraktně sociálním, do roviny veřejné a politické (např. stangl. *ealdorþan*, pův. ‘živitel, vychovatel’, později ‘urozený, mocný člověk, představený’, pragerm. *þegnaz* ‘urozený člověk’ s doloženými přibuznými výrazy s význ.

'dítě, chlapec' – např. ř. *tékvov*). Přestože některé doložené významy, zejména u nejstarších dokladů germánských termínů, nepostihují nuance mezi jednotlivými tituly (např. pragerm. **kuningaz*, **beudanz*, **druchtinaz* 'vládce (člověk, bůh)') ani nevypovídají o výsadách a povinnostech nositele (např. *apal*, *hēriro*, *ealdorman*, sl. *voldyka* 'vznešený, urozený', 'vládce' apod.), konstruuje autor na tomto nepevném základě tabulky a schemata, v nichž se pokouší o srovnání vzájemného vztahu mezi jednotlivými tituly (s. 44, 52, 54, 72, 94, 192 aj.). Toto srovnání je velmi užitečné pro představu vývoje šlechtické terminologie.

Patrně v důsledku změn společenských vztahů některé názvy urozených zanikají nebo jsou nahrazeny jinými (stsev. *hersir*, stangl. *ealdorman* a *gesīþ*, latinizované *thunginus* západogerm. původu), jiné přežívají, často s posunutím významu, v současných jazycích (pragerm. **apal* → něm. *Adel*-, sthn. *herizogo* → něm. *Herzog*, stangl. *hlāford* → angl. *lord*, stangl. *hlæfdige* → angl. *lady*, sthn. *hēro* → něm. *Herr*, stangl. *gerēfa* → angl. *sheriff*, západosas. *gesīþ* → něm. *Gesinde*). Některé sl. a baltské názvy jsou přejetí, u kterých se autor vedle zdroje přejetí zabývá také jazykově strukturálními a pojmově strukturálními příčinami přejetí (psl. *кнѣдзь*, lit. *kūnigas* < **kuningaz*, stč. *hrabie* < sthn. *grāvio*, stč. *šlechta* aj. < střhn. *slahite*, stč. *rytieř* < střhn. *riter* aj.). Kompromisem mezi přejetím a tvořením z vlastního jazykového materiálu je kalkování. V některých případech je sporné, jde-li skutečně o kalk (sr. např. sl. *vojevoda*).

Spojení etymologa a historika v jedné osobě je právě pro tuto práci nesporně velkou předností. Fundovaný pohled na problematiku z historického hlediska pomáhá nehistorikovi pochopit někdy málo srozumitelné sémantické posuny, náhrady domácího slova přejetím, zánik některých titulů ap. Cenné je komplexní shromáždění dokladů i dosavadních etymologií, které poslouží jako podklad pro případné další vědecké zkoumání. Přínosem jsou vlastní výklady, předpoklady, domněnky a rekonstrukce (shromáždění dokladů a vlastní rekonstrukce historické sémantiky s.v. *županъ* nebo nová argumentace pro starý výklad s.v. **grāf(i)ō*, kterou cituje např. Kluge 2002, 24. vyd., aj.). Autor se touto problematikou zabýval už ve své diplomové a disertační práci, věnoval se jí i ve své publikační činnosti a jeho zájem o věc je v práci patrný.

Rozsáhlý seznam jazykovědné i historické literatury by bylo možné doplnit např. o známé práce o přejetí cizích slov do sl. jazyků (např. Knežević). Neobvyklé jsou zkratky některých pramenů, které autor čerpá ze čtyř různých prací. Bohužel zde chybí rejstřík, což poněkud znesnadňuje orientaci.

Autor výborně zvládl obtížnou tematiku a podařilo se mu to, co málokomu: jeho práce zaplnila mezeru hned ve dvou vědních oborech.

Pavla Valčáková

Руденко, Е. Н. – Ивашина, Н. В. – Яумен, Н. В.: Семантико-синтаксическое сопоставление славянских глаголов (на материале белорусского, польского, русского и чешского языков). Учебное пособие для студентов гуманитарных факультетов БГУ. Минск, БГУ, 2004. – 131 с. ISBN 985-485-162-1

Nastoující učebné posobie přednaznačeno dľa studentův a předpavatelův slavištických specialnostův vuzův. Jeho celfo jvlyetja označomif čitatelja s temi jvlenijmi ispolzovvannja jazyka, kotorye neposredstvenno svjazany s kommunicacijou.

Předpavajemaja kniha jvlyetja na samom dele slovarem, předpavljajomim soboj aspekt idiomatiki jazyka, kotoryj svjazn s semantikou i sintaktikou glagola. Slovarь sostavlenn na materiale četyřech jazykův: belorušského, polského, rušského i češského. Rassmatrivajotja v nem belorušskie, polskie, rušskie i češskie glagoly otličajomiesja upravleniem. Vybór jazykův, po slovam avtorův, ne slučajn: dva zapadno- i dva vostočnoslavjanských sintetických rodstvenných jazyka, svjazanných, pomimo genetického rodstva i tipologičeskogo sčodstva, tesnymi socialno-istoričeskimi i arealnymi kontaktami. Vsljedstvie etogo v značenii i upotrebľenii glagola v etich jazykach mnogo sčožego. Odnačom iz praktiki sopostavitel'nogo izučennja slavjanských jazykův izvestno, čto sčodstvo obmančivo: ono i pomomo-